

KS. STANISŁAW WŁODARCZYK

**RELACJE MIĘDZY STARYM A NOWYM TESTAMENTEM
W ŚWIECIE DOKUMENTU PAPIESKIEJ KOMISJI BIBLIJNEJ
„NARÓD ŻYDOWSKI I JEGO ŚWIĘTE PISMA
W BIBLII CHRZEŚCJAŃSKIEJ”**

Powyższy dokument Papieskiej Komisji Biblijnej na nowo przypomniał podstawowe, ale zasadnicze tematy biblijno-teologiczne rozpatrywane w świetle jedności Bożego planu zbawienia. Ujął to w trzech rozdziałach:

- I. Święte Pisma narodu żydowskiego podstawową częścią Biblii chrześcijańskiej
- II. Podstawowe tematy Pism narodu żydowskiego i ich recepcja w wierze w Chrystusa
- III. Żydzi w Nowym Testamencie.

My zatrzymamy się nad rozdziałem pierwszym. Zostały tu poruszone następujące sprawy:

- A. Nowy Testament uznaje autorytet świętych Pism narodu żydowskiego
- B. Nowy Testament znajduje swoje potwierdzenie w Pismach narodu żydowskiego
- C. Pismo i tradycja ustna w judaizmie i chrześcijaństwie
- D. Żydowskie metody egzegezy w Nowym Testamencie
- E. Zakres kanonu Pism.

Z przedstawionej struktury rozdziału pierwszego wynika, że porusza on wiele problemów. Zatrzymamy się na dwóch pierwszych, dotyczących relacji między Starym a Nowym Testamentem. W wielkim skrócie przedstawimy następujące zagadnienia:

1. Nowy Testament zakłada znajomość Starego
2. Nowy Testament uznaje autorytet Starego
3. Nowy Testament wyjaśnia się w Starym, Stary zaś w Nowym
4. Nowy Testament wypełnia Stary i ukazuje radykalną nowość.

1. Nowy Testament zakłada znajomość Starego

Już sama nazwa „Nowy Testament” wskazuje na jego związki ze Starym Testamentem¹. Pochodzi ona z wypowiedzi Księgi Jeremiasza 31, 31, gdzie prorok zapo-

¹ Zob. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej* [dalej: NŻ], nr 2.

wiada „nowe przymierze”. Wyrażenie, które stało się w języku greckim Septuaginty „nowym testamentem” (*kainé diatéké*)².

Znajomość Starego Testamentu zakłada Jezus u swoich słuchaczy. W Kazaniu na górze (Mt 5–7) aż pięciokrotnie powtarza się zwrot: „Słyszeliście, że powiedziano przodkom...” (Mt 5, 21.27.33.38.43). W dyskusji o nierozzerwalności małżeństwa Jezus stawia pytanie faryzeuszom, zakładając znajomość Starego Prawa: „Czy nie czytaliście, że Stwórca od początku stworzył ich jako mężczyznę i kobietę?” (Mt 19, 4; par. Mk 10, 3). W dialogu z bogatym młodzieńcem Jezus wprost mu mówi: „Znasz przykazania...” (Mk 10, 19; Łk 18, 20). Również autorzy natchnieni Nowego Testamentu byli przekonani, że Stary Testament od początków chrześcijaństwa, nim zostały spisane Księgi Nowego Przymierza, był księgą podstawową dla formacji pokoleń chrześcijańskich³. Dlatego nie nauczali wiele o Bogu, ponieważ dla nich Bogiem był Bóg Starego Testamentu. Ileż razy powraca imię Bóg, św. Paweł i jego czytelnicy, zwłaszcza ci pochodzący z judaizmu myśleli o tym, co pisze o Nim Stary Testament⁴. Apostoł narodów, pisząc do Tymoteusza, wspomina o jego wychowaniu opartym na Starym Testamencie: „Od lat bowiem niemowlęcych znasz Pisma święte, które mogą cię nauczyć mądrości wiodącej ku zbawieniu przez wiarę w Chrystusie Jezusie” (2 Tm 3, 15).

2. Nowy Testament uznaje autorytet Starego

Uznanie autorytetu Starego Testamentu przejawia się w Nowym na wiele sposobów, mniej czy bardziej wyraźnie:

- a) przez pośrednie uznanie autorytetu Starego Testamentu,
- b) przez wyraźne powoływanie się na jego autorytet.

Ad a). Zauważamy najpierw użycie tego samego języka, a mianowicie, tam gdzie chodzi o zwroty gramatyczne powstałe pod wpływem języka hebrajskiego, czy jego słownictwa, zwłaszcza religijnego, grecki język Nowego Testamentu jest ściśle uzależniony od języka Septuaginty⁵. Ewangelisci, może z wyjątkiem Mateusza, który teksty Starego Testamentu cytuje za Septuagintą i tekstem hebrajskim⁶, posługują się

² Tamże.

³ Zob. S. Lyonnet, *Il Nuovo Testamento alla dell'Antico. VII Settimana Biblica del Clero*, Napoli 1969, Paideia Editrice, Brescia 1977², s. 9.

⁴ Tamże, s. 15.

⁵ Zob. NŻ, nr 3.

⁶ Cytaty Mateusza wspólne z pozostałymi synoptykami idą w zasadzie za Septuagintą, czasami są nawet identyczne (Mt 15, 8-9; Mk 7, 6-9). Natomiast cytaty wyłącznie Mateuszowe mają specyficzny charakter, posiadają one pewne elementy z Septuaginty, a nawet z tekstu masoreckiego, ale nie idą one w pełni, ani za Septuagintą, ani za tekstem hebrajskim, lecz są skomponowane z różnych elementów owych tłumaczeń. Jest rzeczą znamionną fakt, iż w tych cytatach można dostrzec wyraźną pracę teologiczną, której celem jest lepsza adaptacja cytatu starotestamentowego do wymogów nauki chrześcijańskiej. Np. w 4, 14-17 cytuje ewangelista Iz 8, 23 i 9, 1. Przy konfrontacji ich cytatów z tekstem hebrajskim i z Septuagintą widać wyraźnie, że Mateusz nie oddaje wiernie ani jednego tekstu, ani drugiego. Zob. J. Kudasiewicz, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, Zabki 1999, s. 197.

tekstami Septuaginty. Autorzy Nowego Testamentu zapożyczali liczne wyrażenia ze Starego Testamentu, co objawia się w wielu reminiscencjach i cytatach pośrednich, bez wskazania miejsca pochodzenia danego cytatu. Sprawia to egzegetom wiele trudności. Takich reminiscencji są setki⁷. Najbardziej znamienym przykładem jest Księga Apokalipsy, która nie zawiera żadnego wyraźnego cytatu ze Starego Testamentu, jest jednym wielkim splotem reminiscencji i aluzji⁸. Ma to również zastosowanie, choć w dużo mniejszym stopniu, do Ewangelii, Dziejów Apostolskich i Listów. Jednak w wymienionych pismach poza reminiscencjami i aluzjami występują liczne cytaty wyraźne⁹. Wskazują one, że NT uznaje autorytet Starego Testamentu.

Ad b). Wyraźne powoływanie się na autorytet Starego Testamentu.

Tutaj należy zaznaczyć, że to powoływanie się na autorytet Starego Testamentu przyjmuje różne formy. Przez użycie w kontekście czasownika *legei* „on mówi” niekiedy bez wyraźnego podmiotu, ale kontekst wskazuje na domyślny podmiot, który nadaje tekstowi wielki autorytet, a jest nim Pismo ST. Innym razem podmiot jest wyrażony: „Prawo”, „Mojżesz”, „Dawid”, „prorok”¹⁰.

U Mateusza znajdujemy dwa razy formułę złożoną, która wskazuje jednocześnie na boskiego rozmówcę i ludzkiego rzecznika: „...aby się wypełniło Słowo Pańskie powiedziane przez proroka” (Mt 1, 22). W przytoczonym tekście, jak i w wielu innych, użycie czasownika „mówić” ma na celu ukazanie cytatów ze Starego Testamentu, jako żywych słów, których autorytet jest wciąż aktualny.

Innym słowem używanym na wprowadzenie cytatu ST jest czasownik „pisać” (*grafō*), użyty w czasie przeszłym (perfectum), wyraża trwały skutek minionej czynności „zostało napisane” (gr. *gegraptai*). Ale może się zdarzyć, że tekst biblijny nie wyraża wartości definitywnej i musi ustąpić miejsca nowej dyspozycji i wtedy Nowy Testament używa czasu aorystu, umiejscawiając daną wypowiedź w przeszłości. Tak jest w przypadku prawa Mojżeszowego dotyczącego rozwodu: „... przez wzgląd na zatwardziałość serc waszych (Mojżesz) napisał (*egrapsen*) wam to przykazanie” (Mk 10, 5; por. Łk 20, 28)¹¹. Często Nowy Testament wprowadza teksty Starego Testamentu celem przeprowadzenia dowodu, i czyni to za pomocą już wspomnianych czasowników: „mówić”, „pisać”, jak i innych formuł: „ponieważ mówi”, „ponieważ jest napisane”, „ponieważ zostało napisane”. Te formuły są bardzo często używane, np. w Liście do Rzymian jest ich 17¹². Św. Paweł w swoich doktrynalnych argumentach opiera się stale na Starym Testamencie, robiąc przy tym wyraźną różnicę między argumentami skrypturystycznymi, a myśleniem „na ludzki sposób” (zob. 1 Kor 9, 8; Rz 6, 19; Ga 3, 15). Argumentacjom opartym na Starym Testamencie, Nowy Testament przyznaje wartość decydującą, co wyraża się w stwierdzeniu Jezusa: „Pisma nie można odrzucić” (J 10, 35). Podstawą autorytetu Starego Testamentu jest Boże natchnienie, na co wskazują dwa teksty: 2 Tm 3, 16-17: „Wszelkie Pismo (jest) przez

⁷ Dla przykładu: w Ewangelii Mateusza można naliczyć 160 cytatów pośrednich i aluzji, w Ewangelii św. Marka 60, w Ewangelii Łukasza 192, 137 w Ewangelii św. Jana.

⁸ Zob. NŻ, nr 3.

⁹ Dla przykładu: 38 u Mateusza, 15 u Marka, 15 u Łukasza, 14 u Jana 22 w Dz.

¹⁰ NŻ, nr 4.

¹¹ NŻ, nr 4.

¹² NŻ, nr 5.

Boga natchnione i pożyteczne do nauczania, do przekonywania, do wychowania w sprawiedliwości – aby każdy człowiek Boży był doskonały, przysposobiony do każdego dobrego czynu”, i 2 P 1, 20-21: „To przede wszystkim miejcie na uwadze, że żadne proroctwo Pisma nie jest do prywatnego wyjaśniania. Nie z woli bowiem ludzkiej zostało kiedyś przyniesione proroctwo, ale kierowani Duchem Świętym mówili od Boga (święci) ludzie”.

3. Nowy Testament wyjaśnia się w Starym, Stary zaś w Nowym

Jesteśmy przyzwyczajeni do myślenia, że Nowy Testament bez Starego jest niekompletny. W dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej czytamy: „Bez Starego Testamentu Nowy Testament byłby księgą niedoodszyfrowania, rośliną pozbawioną korzeni i skazaną na uschnięcie”¹³. Wiedzieli o tym autorzy natchnieni. Kiedy św. Paweł wyjaśnia, czym jest wiara dla człowieka, odwołuje się do wiary Abrahama (Rz 4, 1-25). Gdy dworzanin królowej etiopskiej nie rozumie przeczytanego tekstu Iz 53, 7-8, pyta diakona Filipa: „Proszę cię, o kim to Prorok mówi, o sobie czy o kimś innym” (Dz 8, 34). Filip wyjaśnił mu ten tekst nawiązując do Jezusa (w. 35).

Również, gdy studiuje terminologię Nowego Testamentu trzeba ją analizować w świetle Starego. Chcąc poprawnie zrozumieć terminologię soteriologiczną św. Łukasza, należy uwzględnić terminologię soteriologiczną Starego Testamentu. Takie terminy, jak: *Soter*, *soteria*, *soterion* występujące w Ewangelii św. Łukasza, jak wykazały badania prowadzone metodą paralelizmów biblijnych, mają semicki koloryt i są zależne od terminologii soteriologicznej Starego Testamentu¹⁴.

W dziełach Ojców i pisarzy Kościoła, w ich komentarzach biblijnych, homiliach, mowach, katechezach, znajdujemy odniesienia do tekstów Starego Testamentu. Tematem centralnym ich teologii była wewnętrzna spójność Biblii składającej się ze Starego i Nowego Testamentu¹⁵. Wystarczy wspomnieć niektórych z nich. Św. Jan Chryzostom, jeden z największych doktorów Kościoła greckiego IV wieku, wyjaśniając teksty Pisma Świętego Nowego Testamentu odwołuje się do tekstów Starego, twierdząc, że wyjaśniają się jedne przez drugie. Podkreśla typiczny charakter Starego Testamentu, doszukując się antytypów i figur w Nowym Testamencie. Mówiąc o arce Noego, komentuje, iż jest ona figurą Kościoła, Noe figurą Chrystusa, a gołębi-ca figurą Ducha Świętego¹⁶. I dzisiaj, chcąc czytać Pismo Święte Starego Testamentu pod kątem jego wypełnienia w Chrystusie, trzeba, pisze Paul Beauchamp, „szukać tam figur i typów”¹⁷. Mówiąc o wzajemnej zależności obydwu Testamentów odwołujemy się do wypowiedzi św. Augustyna: „Nowy Testament ukryty jest w Starym, a Stary wyjaśnia się w Nowym”¹⁸. Św. Hieronim zwrócił baczną uwagę na centralne miejsce

¹³ NŻ, nr 84.

¹⁴ Szerzej na ten temat zob. S. Włodarczyk, *Święty Łukasz teolog historii zbawienia*, Częstochowa 1995, s. 9-17.

¹⁵ Zob. Kard. J. Ratzinger, *Przedmowa do dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej*, NŻ, s. 5.

¹⁶ Zob. S. Włodarczyk, *L'image de Dieu dans l'anthropologie de Jean Chrysostome*, Romae 1973, s. 29-34.

¹⁷ P. Beauchamp, *L'un et l'autre Testament*, vol. 2. *Acomplir les Ecritures*, Paris 1990, s. 14.

¹⁸ *Quaest. in Hept.* 2, 73: PL 34, 623. „Novum Testamentum in Vetere latet et in Novo Vetus patet”.

Jezusa w Piśmie Świętym, pisząc: „Nieznajomość Pisma Świętego jest nieznajomością Chrystusa”¹⁹. Naukę o wzajemnym wyjaśnianiu się i przenikaniu tekstów obydwu Testamentów, ciągle przypomina Kościół w swoim nauczaniu. W Konstytucji dogmatycznej *Dei Verbum* czytamy: „Bóg, sprawca natchnienia i autor ksiąg obydwu Testamentów, mądrze postanowił, by Nowy Testament był ukryty w Starym, a Stary w Nowym znalazł wyjaśnienie. Bo choć Chrystus ustanowił Nowe Przymierze we krwi swojej (por. Łk 22, 20; 1 Kor 11, 25), wszakże księgi Starego Testamentu, przyjęte w całości do nauki ewangelicznej, w nowym Testamencie uzyskują i ujawniają swój pełny sens (por. Mt 5, 17; Łk 24, 27; Rz 16, 25-26; 2 Kor 3, 14-16) i nawzajem oświeclają i wyjaśniają Nowy Testament”²⁰. A dalej czytamy: „Ekonomia zbawienia w Starym Testamencie na to była przede wszystkim nastawiona, by przygotować, proroczo zapowiedzieć (por. Łk 24, 44; J 5, 39; 1 P 1, 10) i różnymi obrazami typicznymi oznaczyć (por. 1 Kor 10, 11) nadejście Chrystusa Odkupiciela wszystkich oraz Królestwa mesjańskiego”²¹.

4. Nowy Testament wypełnia Stary i ukazuje radykalną nowość

Studium wzajemnych relacji między Starym a Nowym Testamentem dostarcza bardzo wiele ważnych danych – pozwala ukazać wypełnienie się Starego Testamentu w Nowym oraz radykalną nowość Nowego Testamentu. W dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej czytamy: „... to, co jest zapisane w Pismach narodu żydowskiego, koniecznie musi się spełnić, ponieważ ukazuje Boży plan zbawienia, który musi być urzeczywistniony, a z drugiej strony, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa w pełni odpowiadają temu, co zostało powiedziane w tych Pismach”²². Temu przekonaniu o konieczności wypełnienia się tego, co zostało napisane w Starym Testamencie, dali wyraz ewangelici i św. Paweł. Św. Łukasz w Ewangelii ukazał, że życie Jezusa od początku jest naznaczone Bożym *dei* = musi, trzeba (zob. Łk 2, 49; 4, 40; 4, 43; 9, 22; 13, 31; 17, 25). I tak w Łk 24, 44: „Musi się wypełnić wszystko, co napisane jest o mnie w Prawie Mojżesza, u Proroków i w Psalmach”. Również o tej konieczności spełnienia się tego, co zostało napisane w Starym Testamencie mówią wyraźnie św. Mateusz i św. Marek. Św. Mateusz ukazuje to w Ewangelii dzieciństwa Jezusa, publicznej działalności Jezusa, a najpełniej w opisie męki (Mt 26, 56). W Ewangelii Marka spotykamy również jasny tekst: „Muszą się jednak wypełnić Pisma” (14, 49). Wyraźnie mówi św. Paweł (1 Kor 15, 3-5). To wypełnianie się Pism Starego Testamentu w Osobie Jezusa wskazuje na ciągłość Bożego planu zbawienia. Jezus w Ewangelii św. Mateusza upomina się o zachowanie ciągłości pomiędzy Torą a wiarą chrześcijańską: „Nie sądzicie, że przyszedłem znieść Prawo albo Proroków. Nie przyszedłem znieść, ale wypełnić” (Mt 5, 17). W Ewangelii św. Łukasza Jezus w wystąpieniu w synagodze w Nazaret powołuje się na Izajasza 61, 1-2 (Łk 4, 17-21).

Ale trzeba również pamiętać o radykalnej nowości, jaką przyniósł na świat Jezus. Postrzegamy to w Kazaniu na górze: „Słyszeliście, że powiedziano przodkom:

¹⁹ *Comm. in Is Prol.*: PL 24, 17.

²⁰ KO, nr 16.

²¹ Tamże, nr 15.

²² NŻ, nr 6.

Nie zabijaj (Wj 20, 13; 21, 12; Pwt 5, 17), a kto by się dopuścił zabójstwa, podlega sądowi. A Ja wam powiadam: Każdy, kto się gniewa na swego brata, podlega sądowi" (Mt 5, 21-22). Tę nowość widzimy przy odwołaniu się Jezusa do szóstego i ósmego przykazania (Mt 5, 27-29. 33-36), gdy mówi o prawie odwetu (Kpł 24, 19n), o miłości nieprzyjaciół (Mt 5, 43-48 oraz o swojej relacji do Boga, nazywając Go Ojcem).

Mówiąc o ciągłości Nowego Testamentu ze Starym i radykalnej nowości Nowego Testamentu, trzeba również wskazać na pewien brak tej ciągłości. List do Hebrajczyków, mimo, iż cytuje teksty Starego Testamentu i zawiera liczne stwierdzenia zgodności z objawieniem prorockim, to wykazuje brak takiej zgodności. Wyjaśnia, że tajemnica Chrystusa wypełniła proroctwa i aspekt prefiguratywny Pism narodu żydowskiego ale jednocześnie wnosi aspekt niezgodności, według słów Ps 109 (110) 1, 4, ze starożytnymi instytucjami. Sytuacja Chrystusa uwielbionego jest tym samym niezgodna z kapłaństwem lewickim (por. Hbr 7, 11. 20)²³. Również św. Paweł w Liście do Galatów i Rzymian, wychodząc od Prawa dowodzi, że wiara w Chrystusa Jezusa położyła kres panowaniu Prawa. Prawo jako objawienie samo zapowiedziało swój własny koniec jako instytucji potrzebnej do zbawienia (zob. Ga 3, 6-14. 24-25; 4, 4-7; Rz 3, 9-26; 6, 14; 7, 5-6). Najbardziej znamienym zdaniem na ten temat jest wypowiedź Apostoła Narodów z Rz 3, 21: „Ale teraz jawną stała się sprawiedliwość Boża niezależnie od Prawa, poświadczona przez Prawo i Proroków. Jest to sprawiedliwość Boża (dostępna) przez wiarę w Jezusa Chrystusa dla wszystkich, którzy wierzą”.

²³ Zob. tamże, nr 8.